

3393

ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΤΣΑΡΙΤΣΑΝΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
Ο ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

(Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996)

ΑΘΗΝΑΙ 1998

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΣΑΡΙΤΣΑΝΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ.....	5
ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ - ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ	7
Α'. Προέδρου Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς Καθηγητοῦ κ. Ἐμμανουήλ Κωνσταντινίδου	7
Β'. Προέδρου τῆς Κοινότητος Τσαριτσάνης κ. Νικολάου Τσιμπόλη.....	8
Γ'. Προέδρου τῆς Ἀδελφότητος τῶν ἐν Ἀθήναις Τσαριτσανιωτῶν κ. Δημητρίου Χατζηλέεκα.....	9
ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	13
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ	17
Βλασίου Ἰω. Φειδά, Ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκ- κλησίας τῆς Ἑλλάδος.....	19
Χαρικλείας Γ. Δημακοπούλου, Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ρόλος τῶν Δυνάμεων	33
Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα, Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴν ἐποχὴ του	49
Νικολάου Ἀντωνοπούλου, Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος καὶ ὁ ὄρκος τῶν κληρικῶν	67
Ἐμμανουήλ Ι. Κωνσταντινίδου, Τὸ «Σχέδιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδη- μίας διὰ τοὺς Ἕλληνας τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκο- νόμων πρὸς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν»	79
Γεωργίου Δ. Μεταλληνου, Πρωτοπρ., Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἔνα- ντι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ.....	91
Δημητρίου Β. Γόνη, Ἡ νεοελληνικὴ μετάφρασις τῆς Κατηχήσεως τοῦ Μόσχας Πλάτωνος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος	103
Π. Β. Πάσχου, Τὰ ὑμνολογικά τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων	165
Ἰωάννου Ν. Ἡλιούδη, Ἡ ἀντίληψις τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου περὶ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς προσωδίας τῆς Ἑλληνικῆς καὶ οἱ δύο φι- λολογικὲς παραδόσεις μελέτης καὶ διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς	187
Χρήστου Καρανίκα, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων: «Ἡ πρόκλησις πρὸς τὸν δυτικὸν Διαφωτισμό»	197
Θεοδώρου Παπακωνσταντίνου, Ὁ διδάσκαλος Κωνσταντῖνος Οἰκο- νόμος μεταξύ παραδόσεως καὶ Διαφωτισμοῦ	205
Ἰωάννου Δ. Μπουγάτσου, Ἀλληλογραφία Κωνσταντίνου Οἰκονό- μου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων μετὰ ξένων διακεκριμένων προσώπων τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ κόσμου	213
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	308

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Θ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Ἡ παρουσία καί δράση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἀντιμετωπίστηκε ἀπό τήν ιστοριογραφία μέ διάφορους τρόπους. Ὅρισμένοι λ.χ. τόν εἶδαν νά κυμαίνεται ἀνάμεσα στήν προοδευτικότητα καί στόν συντηρητισμό καί χώρισαν τή ζωή του στά δύο: στήν πρό καί μετά τήν Ἐπανάσταση. Εἶδαν δηλ. στόν Οἰκονόμο τόν προοδευτικό διδάσκαλο τῆς Σμύρνης, πού ἀργότερα, στίς νέες συνθήκες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, μετεπήδησε στή συντηρητική μερίδα¹.

Ὅπως ὅμως εἶναι δύσκολο ν' ἀμφισβητήση κανεῖς ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐφάνη μέγας ἀστήρ στό πνευματικό στερέωμα τοῦ ὑπόδουλου καί τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνισμοῦ, ἔτσι εἶναι δύσκολο καί νά χωρίση τίς δύο μεγάλες δραστηριότητες τῆς ζωῆς του, τήν παιδευτική/διδακτική καί τήν ἀναφερόμενη στίς σχέσεις Ἐκκλησίας - Πολιτείας πού σφράγισαν βαθιά τήν προσωπικότητά του. «Καιρός παντί πράγματι».

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ὑπῆρξε διδάσκαλος μέ ἀκτινοβολία, μέ ἐπιγόνους, μέ συγγράμματα, δημιουργικός καί πρωτόπυρος. Ἡ διδασκαλική του πλευρά ἐνδιαφέρει ιδιαίτερα φιλολόγους καί παιδαγωγούς, ἐνῶ οἱ θεολόγοι δίνουν ἔμφαση στούς ἐκκλησιαστικούς του ἀγῶνες. Πάντως καί οἱ δύο αὐτές πλευρές τῆς πορείας του εἶναι προφανῶς ἐκφάνσεις τοῦ βαθύτερου χαρα-

1. Πρβλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθήνα 1964, σ. 208.

κτῆρα του, πού διέθετε ένότητα μέσα στήν ποικιλία.

Ἐδῶ θά ἐπιχειρήσουμε νά δοῦμε τόν διδακτικό Οἰκονόμο, θέτοντας ἐρωτήματα καί ζητῶντας νά καταλάβουμε πῶς αἰσθανόταν τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του καί τήν ἐμπλοκή του σ' αὐτό. Πῶς ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη ἀνάμειξη του στή θύραθεν παιδεία; Πῶς συνεδύασε κοσμική καί χριστιανική σοφία; Ποιά ἡ στάση του ἀπέναντι στίς ἐπιστῆμες; Ποιές οἱ σχέσεις του καί οἱ διαφορές μέ τόν Κωνσταντῖνο Κούμα; Τέλος, πῶς λειτουργοῦν τά διάφορα, ἱστορικά ἐρμηνευτικά σχήματα στήν περίπτωση τοῦ Οἰκονόμου;

Γιά νά πλησιάσουμε τήν ἱστορική μορφή τοῦ διδασκάλου μας, διαθέτουμε μεταξύ ἄλλων τίς ἐξῆς πηγές: τά διδακτικά του ἐγχειρίδια: (i) Τῆ ρητορική τέχνη, (ii) τά Γραμματικά ἢ ἐγκύκλια παιδεύματα μέ τήν Ποιητική, (iii) τήν Κατήχηση²· ἐπίσης τή συγκέντρωση τῶν λοιπῶν φιλολογικῶν ἔργων του ἀπό τόν γιό του Σοφοκλῆ³, τήν ἀλληλογραφία του (μέ τό Πατριαρχεῖο, μέ διδασκάλους τῆς ἐποχῆς καί παράγοντες τῆς παιδείας καί μέ μαθητές του)⁴, διαθέτουμε ἀκόμη ἓνα Ὑπόμνημα μαθητῆ του (τοῦ Κ. Σιβίνη, Τεργέστη 1857)⁵ πού θυμίζει τήν ἄλλη ἐκείνη ὡραία περιγραφή τοῦ Κούμα γιά τόν δάσκαλό του Ἰ. Πέζαρο⁶.

Γιά τήν ἀνάμιξη τοῦ Οἰκονόμου στή θύραθεν παιδεία ὑπάρχει πίσω του μακρά παράδοση, πού φθάνοντας ὡς τούς τρεῖς Ἱεράρχες κ.ἄ. ὑποδηλώνει τήν πολιτεία τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν ἐθνικό πολιτισμό. Ἡ στάση αὐτή ἀνανεώθηκε στούς μεταβυζαντι-

2. α) *Τέχνης Ρητορικῆς βιβλία τρία* [...], Σμύρνη 1813. -β) *Γραμματικῶν ἢ Ἐγκυκλίων Παιδευμάτων Βιβλία Δ'*, Τόμ. Α', Βιέννη 1817. γ) *Κατήχησις ἢ Ὁρθόδοξος Διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς πίστεως* [...], Βιέννη 1813.

3. *Τά σωζόμενα Φιλολογικά Συγγράμματα Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου καί Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων* (ἐκδ. Σοφοκλῆ Κ. Οἰκονόμου), Τόμ. Α', Ἀθήνα 1871. Ὁ τόμος αὐτός ἦλθε νά συμπληρώσει τούς ἀναφερόμενους στά θεολογικά του ἔργα: *Τά σωζόμενα Ἐκκλησιαστικά συγγράμματα* [...], πού ἐξέδωσε ἐπίσης ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος (τόμοι Α' - Γ'), Ἀθήνα 1862-1866.

4. Βλ. Ἰω. Δ. Μπουγάτσου, «Ἀλληλογραφία Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων κατά τήν περίοδον 1810-1819», *Μικρασιατικά Χρονικά* 1Ζ' (1997), 77-145 (καί σέ ἀνάτυπο). - Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, *Ἀλληλογραφία*, τόμος πρῶτος 1802-1817. Ἐπιμ. Κώστας Λάμπας - Ρόδη Σταμούλη, Κέντρον Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1989 (στό ἐξῆς: *Ἀλληλογραφία*).

5. Κ. Σιβίνη, *Ὑπόμνημα, αὐτοσχέδιον περί τοῦ αἰδεσιμωτάτου πρεσβυτέρου καί Οἰκονόμου*, Τεργέστη 1857.

6. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*, Τόμ. 12ος, Βιέννη 1832, σ. 569.

νούς χρόνους, ὅπως ἐπί πατριαρχείας Ἱερεμίου Β' (1593)⁷. Ἡ Ἐκκλησία διαθέτει κατά καιρούς πολύ μορφωμένους κληρικούς, μερικοί ἀπό τούς ὁποίους μέ τίς εὐλογίες της ἀφιερῶθηκαν διδασκτικά στόν φωτισμό τῶν Ἑλλήνων μέσω μιᾶς θύραθεν σοφίας, πού συμβίωνε ἄρμονικά μέ τά ιερά γράμματα. Ἀλλά ἡ ἐποχή τοῦ Οἰκονόμου καί τοῦ Κούμα εἶναι ἐκρηκτική: τό ἰσχυρό πνευματικό ρεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ ἔρχεται κατά τόπους καί λαούς σέ ἀντιπαράθεση, κάποτε ὀξεῖα, μέ τή χριστιανική πίστη, καί οἱ ἐκκλησιαστικοί ἢ μή διδάσκαλοι προβληματίζονται, τί δρόμο θ' ἀκολουθήσουν.

Ὁ Κωνσταντίνος διαθέτει ὁ ἴδιος ἰσχυρό φιλολογικό κριτήριο καί ὀπλισμό. Ἀλλά καί ἡ συνεργασία του μέ τόν ἀδελφό του καί τόν Κούμα, πού εἶναι ἐγγύτεροι στίς φυσικές ἐπιστήμες, τόν ὤθησε σέ διεύρυνση τῶν πνευματικῶν του ὀριζόντων καί σφαιρική ἀντιμετώπιση τῶν μαθήσεων πού ὁ ἴδιος θεραπεύει. Ἔτσι μέ τούς κόπους τῆς προσωπικῆς μελέτης ὑποβαθμίζει καί ἀναπληρώνει τήν ἔλλειψη συστηματικῶν σπουδῶν στήν Εὐρώπη.

Ἐξ ἄλλου ἡ ταυτότητα τοῦ Κ. Οἰκονόμου εἶναι σταθερή. Ὡς ἱερωμένος ἔχει προδιαγεγραμμένη ἀποστολή καί δεδομένο τό κοινωνικό κῦρος του, περισσότερο ἀπό τόν Κούμα καί ἀπό τόν ἀδελφό του. Ὡστόσο οἱ δύο αὐτοί, πού τόν ἀγαποῦν καί τόν ἔχουν ὡς ἄγκυρα στήν πατρίδα, ὅταν βρίσκονται στό ἐξωτερικό, ἀνοιγμένοι στά πελάγη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τρόπου ζωῆς καί τοῦ Διαφωτισμοῦ, διεργάζονται τό δικό τους κῦρος μέσα ἀπό τό μόχθο γιά τήν κατάκτηση τῆς ξένης σοφίας καί ἐπιστήμης, ἐνῶ κρύβουν μέσα τους ἀύξημένη τήν αἴσθηση τῆς σκλαβιάς καί τῆς καθυστέρησης τῆς κοινωνίας στόν ἐλλαδικό χῶρο. Ἐνα εἶδος ψυχολογικῆς φυγῆς, πού φαίνεται νά τούς διακατέχει, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά τούς κρατήση μόνιμα στό ἐξωτερικό, θά τούς στρέψη πρός τή μεγαλούπολη τῆς Ἰωνίας, τό Παρίσι τῆς Ἀνατολῆς, τή Σμύρνη. Ὁ Κούμας ὑπόσχεται νά δώση ἐκεῖ τήν εὐκαιρία στή μητέρα του καί στήν κόρη του νά ντυθοῦν εὐρωπαϊκά, καί στόν Κ. Οἰκονόμο νά ἐργασθῆ ὡς διδάσκαλος μέ ὑψηλότερες προδιαγραφές⁸.

Ἡ περιπέτεια ἀρχίζει μέ καλούς οἰωνούς, ἀλλά τά ἀνθρώπινα πάθη βρίσκουν ἔδαφος καί χτυποῦν τό ἔργο τῶν διδασκάλων. Ὁ

7. Πρβλ. Χ. Πατρινέλη, «Ἀπό τήν Ἀλωση ὡς τίς ἀπαρχές τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῆς Παιδείας», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἀθήνα, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, 1974, Τόμ. Γ', σ. 374.

8. *Ἀλληλογραφία*, 72: 140 κ.έ.

Κούμας και από χαρακτήρα φαίνεται να υποφέρει περισσότερο. Έκων άκων φεύγει για μεγάλα διαστήματα από τη Σμύρνη (Κωνσταντινούπολη, Όδησός, Δ. Ευρώπη). Ο Οικονόμος υποτάσσεται στο Πατριαρχείο, όπως τό απαιτεί ή ιδιότητά του, και μόνο ή έκρηξη της Έθνεγερσίας τόν έκσφενδονίζει στη Ρωσία, για να συνεχίση από εκεί τό έργο του, έντεινοντας τίς πατριωτικές του ιαχές⁹. Μέσα από τέτοιες ανακατατάξεις, μέ τήν ίδρυση λίγο άργότερα του έλληνικού κράτους, θά παίξη στήν πρωτεύουσά του έναν άλλο ρόλο, όχι πλέον στήν παιδεία, αλλά στήν εκκλησιαστική ζωή. Η τροχιά του είναι ή πορεία ενός διδασκάλου, πού νοιάζεται για τόν φωτισμό του γένους, χρησιμοποιεί «τόν πλούτο τών έθνών»-τόν Διαφωτισμό της έποχής, αλλά τόν άφομοιώνει και τόν χαλιναγωγεί, θέτοντας σέ ένέργεια «μηχανισμούς έπισχέσεως», όπως φαίνεται ότι έκανε και ή Έκκλησία. Στο σημείο αυτό θά μπορούσε κανείς να διατυπώση όρισμένες εκτιμήσεις ως υποθέσεις εργασίας:

Μέ τήν πολιτική πού τηρούσε τό Πατριαρχείο σέ θέματα Παιδείας, θά μπορούσαμε να μιλήσουμε για Διαφωτισμό υπό έλεγχο/φιλτράρισμα Διαφωτισμού. Σ' αυτό, άλλοι δυσφορούσαν ή πρόβαιναν σέ άντεπίθεση (Κοραής), άλλοι έδειχναν άνοχή και κατανόηση (Οικονόμος) και άλλοι άναγκαστικό συμβιβασμό (Κούμας).

Άλλά ποιές ήταν ακριβέστερα οι ιδεολογικές σχέσεις τών δύο Θεσσαλών διδασκάλων-συνεργατών στο Γυμνάσιο Σμύρνης και καθ' όλη τή μακρά πορεία της γνωριμίας τους;

Οι έπιστολές τους δείχνουν μάλλον σχέσεις οικειότητας-έμπιστοσύνης παρά συναισθηματικής φιλίας. Ο Στέφανος Οικονόμος ως νεώτερος και λαϊκός ταιριάζει ίσως περισσότερο στον Κούμα, ό οποίος τόν προστατεύει και τόν κατευθύνει στις σπουδές του, έτοιμάζοντάς τον για γαμπρό στήν κόρη του —έννας γάμος πού δέν πραγματοποιήθηκε¹⁰. Και οι δύο τους κοσμικοί λόγιοι της έποχής φαίνεται ότι υπέστησαν τή γοητεία της Ευρώπης σέ μεγαλύτερο βαθμό από τόν ιερωμένο, πού μένοντας στα πάτρια —θέσμια και έδάφη— παίρνει κάποια άμυντική, εκλεκτική στάση απέναντι στήν Ευρώπη. Άργότερα ό γιός του Κωνσταντίνου

9. Βλ. Γ. Δ. Μπουγάτσου, *Η συμβολή του Κωνσταντίνου Οικονόμου του έξ Οικονόμων εις τήν Έπανάστασιν του 1821*, Αθήνα (άνάτυπο από τό περ. Έκκλησία), 1996.

10. Βλ. *Άλληλογραφία*, 67, 70, 72.

Σοφοκλῆς θά ρίξη αἰχμές κατά τοῦ Κούμα ἀφίνοντας νά διαφανοῦν κάποιες ιδεολογικές καί προσωπικές ἀντιθέσεις Κούμα καί Οἰκονόμου.

Αὐτά ἐνισχύουν τήν ἄποψη ὅτι ὁ Οἰκονόμος διέθετε ἰσχυρότερους μηχανισμούς – ἤθμούς/φίλτρα – γιά νά διυλίση τίς «μετακενούμενες» ιδέες καί τά παράγωγα τῆς δυτικῆς παιδείας, χωρίς ν' ἀρνεῖται τόν διάλογο μέ τήν ξένη διανόηση, ξεκινῶντας ὥστόσο πάντα ἀπό τίς οἰκειές του ἐξέδρες: τήν ὀρθόδοξη Θεολογία καί τήν Ἀρχαία Ἑλληνική Γραμματεία. Ὁ Κούμας εἶχε ὅμοιες ἀφετηρίες, στρέφοντας ὅμως περισσότερο τό ἐνδιαφέρον του στίς ἐπιστῆμες δεχόταν ἰσχυρότερες τίς δυτικές πνευματικές/πολιτιστικές ἐπιρροές.

Στά Γραμματικά του ἢ Ἐγκύκλια Παιδεύματα (Βιέννη 1817) ὁ Οἰκονόμος ἀναπτύσσει τήν ποιητική θεωρία, ἐπιθυμῶντας νά συντελέση στήν ἀνύψωση τοῦ κύρους τῆς ποίησης, καί στή μόρφωση ποιητῶν (:γι' αὐτούς γράφονται οἱ φιλολογικοί κανόνες καί ἀπό αὐτούς «μέλλει νά δοξασθῆ ἡ νέα Ἑλλάς»)¹¹. Καί προτείνει ἕνα εὐρύ πρόγραμμα γιά τήν κατάρτισή τους, σημειώνοντας μεταξύ ἄλλων: «Ὁ Ἕλλην ποιητής μας ἄς μὴν ὀκνήσῃ νά προσθέσῃ καί τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης γλωσσῶν τήν μάθησιν [...] διότι εἰς ταύτας διέπρεψαν ἀξιόλογοι ποιηταί, οἵτινες ἀνταμείβουσι γενναίως τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν τούς σπουδαστάς». Καί προσθέτει τίς μεθοδολογικές του ὑποδείξεις: «Ταύτας δέ τάς γλώσσας πρέπει νά τάς μανθάνῃ διαλεγόμενος μέ τούς φίλους του περισσότερο, πάρεξ εἰς τά Λεξικά, καί τό κυριώτερον, νέος ἔτι τήν ἡλικίαν»¹².

Τό πρόγραμμα τοῦ μέλλοντος ποιητοῦ πρέπει νά συμπληρωθῆ μέ Φιλοσοφία καί στοιχεῖα Μαθηματικῆς καί Φυσικῆς, γιά νά πλουτίσῃ τόν νοῦ καί τήν ψυχὴν του μέ ὀξύνοια συλλογισμοῦ καί αἰσθητική κρίση – χωρίς ὥστόσο ὑπερβολές, γιά νά μὴ μαραθῆ ἡ φαντασία. Αὐτά καί ἄλλα χρήσιμα προτείνει γιά τή μόρφωση τοῦ ποιητῆ καί ἀνάλογα γιά τόν ρήτορα – εἴτε τόν ἱεροκήρυκα (ιδιότητα πού τήν βιώνει ὁ ἴδιος) εἴτε ὅποιονδήποτε ἄλλον «διάκονον τῆς Πειθοῦς», τῶν ὁποίων καταγράφει τά ἀναγκαῖα φυσικά καί πνευματικά προσόντα (εὐφυΐα, καλλιφωνία, εὐσέβεια, σώματος εὐμορφία, χρηστότητα ἠθῶν, μετριοφροσύνη, ταυτότητα πράξεως

11. Κ. Οἰκονόμου, *Γραμματικῶν ἢ Ἐγκυκλίων Παιδευμάτων Βιβλία Δ', Τόμ. Α', Βιέννη 1817*, σ. η'.

12. Κ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ., σ. λβ' - λγ'.

καί διδασκαλίας...), τά ὅποια εἶναι ἀναγκαῖο νά συγκερασθοῦν μέ βαθιά παιδεῖα (τίς δύο κλασσικές γλῶσσες καί δύο τοῦλάχιστον σύγχρονες εὐρωπαϊκές· τά ἐπιστημονικά μαθήματα πού τοῦ εἶναι ἀναγκαιότερα ἀπό ὅ,τι στόν ποιητή, γιατί θά τοῦ γυμνάσουν «τόν νοῦν εἰς εὐταξίαν τῶν ιδεῶν του» κ.τ.τ.)¹³.

Μετά τά λίγα αὐτά παραδείγματα τῆς νοοτροπίας του καί τῆς διδακτικῆς τὸλμης του, ἄς ἔλθουμε σύντομα στά ἐρμηνευτικά σχήματα.

Δύο εἶναι τά κυριότερα σχήματα, μέσα ἀπό τά ὅποια ἔγινε καί γίνεται προσπάθεια νά κατανοηθῆ ἡ ἱστορική παρουσία καί δράση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου:

α) Τό πρῶτο θά τό ἀποκαλούσαμε ἐθνικοθρησκευτικό: Διδάσκαλος τοῦ γένους «ἐμψυχούμενος ὑπό τῆς πρὸς τήν πατρίδα ἀγάπης καί τῆς εἰς τόν Θεόν ἀκραδάντου πίστεως», κατά τήν φρασεολογία τοῦ γιοῦ του, ἄρδευσε μέ «νάματα ὑγιοῦς Φιλοσοφίας» τή νεολαία, ἐπιδιώκοντας τήν ἐμπέδωση «ἐθνικοῦ φρονήματος» μέ σκοπό τήν «πνευματική τοῦ ἔθνους παλιγγενεσία». Μέ ἐπιτηδειότητα «ἀπέβαλε τήν ἀρχήν τῆς ἀμεθόδου διδασκαλίας καί μετελαμπάδευσε» στίς καρδιές τῶν νέων «τό σωτήριο φῶς τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας».

β) Τό δεύτερο εἶναι τό λεγόμενο σχῆμα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, πού δίνει ἔμφαση στήν ἐπιστήμη καί στόν ὀρθό λόγο, διαιρεῖ τούς ἐκκλησιαστικούς σέ φωτισμένους καί ἀντιφιλοσόφους κ.τ.τ. Σ' αὐτό θά μπορούσε νά προστεθῆ τό σχῆμα τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων μέ τόν ἀστικό κόσμο καί τίς συντεχνίες διηρημένους σέ συντηρητικούς καί προοδευτικούς.

Τά σχήματα ἐπιδιώκουν νά βασίζονται στήν πραγματικότητα καί νά τήν κάνουν κατανοητή. Συχνά ἐπιχειροῦν παράλληλα νά διορθώσουν ἐντυπώσεις πού δημιουργήθηκαν ἀπό προηγούμενες ἐρμηνεῖες ἢ νά στήσουν τή δική τους ὑποκύπτοντας στόν πειρασμό νά χρησιμοποιήσουν ἰδεολογικά τήν Ἱστορία. Ὅπωςδήποτε μόνα τους τά δύο αὐτά σχήματα δέν εἶναι ἐπαρκῆ. Ὑπογραμμίζοντας ὀρισμένες πλευρές, ἀφίνουν τίς ἄλλες στή σκιά καί ἔτσι, θελημένα ἢ μή, φθάνουν νά ἀποπροσανατολίζουν τόν χρήστη.

Τό πρῶτο σχῆμα, στηριγμένο ἀποκλειστικά σέ παραδοσιακά ὕλικά, δέν βοηθεῖ στήν κατανόηση τῶν ἀλλαγῶν καί ἀνακατατάξεων πού εἰσόρμησαν (ἢ ὑπεισηλθαν ἀδιόρατα) μεταβάλλοντας τά προηγούμενα δεδομένα (:πνευματικό κλίμα, ἐπικρατοῦσες ἀντιλή-

13. Κ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ., σ. μα'.

ψεις καί στάσεις τῶν ἀνθρώπων μιᾶς κοινωνίας σέ γοργή εξέλιξη, ὅπως ἡ πρό- καί μετ- επαναστατική).

Τό δεύτερο σχῆμα παρουσιάζει σήμερα ἀκόμη τόν Διαφωτισμό σάν νά μήν εἶχε ἀδυναμίες καί δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι πολλοί ἀπό ὅσους τό χρησιμοποιοῦν θά ἤθελαν νά δηλώσουν: «κρίμα πού δέν συνεχίστηκε».

Ἄλλά ἄς μήν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τήν ἱστορική μορφή πού μελετοῦμε. Θά μπορούσαμε συμπερασματικά νά ποῦμε ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Οικονόμος μέ τήν πνευματική του ἐργασία καί ὠρίμαση, καί μέ τόν ὀπλισμό πού τοῦ ἐξασφάλιζε ἡ πνευματική καταγωγή του καί ἡ ἐνταξή του στόν ὀρθόδοξο κληρο, διῦλισε τήν εὐρωπαϊκή σοφία καί ἔτσι διαλέχθηκε μέ τήν ἐποχή του. Ἡ συνεργασία του μέ τόν Κούμα τόν βοήθησε σ' αὐτό, ὁ ἴδιος ὅμως πῆρε τίς ἀποστάσεις του: ἀντί ν' ἀκολουθῆ ὡς οὐραγός τῆς δυτικῆς ἐπιστήμης, προτίμησε μαζί της ἕνα κριτικό διάλογο, καί ὅπου μπόρεσε ἦρθε στήν πρωτοπορία. Ἡ στάση του αὐτή δέν τοῦ ἐξασφάλισε ἀσφαλῶς τό ἀλάθητο, ἀλλά τόν σήκωσε πάνω ἀπό τή μετριότητα. Ὁ Κωνσταντῖνος Οικονόμος, φαίνεται, ἤθελε νά μοιάσῃ μέ τόν γραμματικό τοῦ Εὐαγγελίου, πού σάν οἰκοδεσπότης «ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινά καί παλαιά».